

Владимир Ђурић

Институт за упоредно право
Београд
djuric.vim@gmail.com

УДК: 2-565(497.1)

342.731

331.326(497.11)

Оригинални научни рад

Примљен: 29.10.2014.

ВЕРСКИ ПРАЗНИЦИ И ДАНИ ОДМОРА

између државноправног признања
и допуштених лимита верске слободе

Резиме

Овај рад се бави питањем правног признања верских празника и дана одмора. Поштовање дана одмора и прослава празника садају у спољне манифестације испољавања верских уверења (forum externum) и могу бити подринути одређеним ограничењима која предвиђа објективни правни поредак. У већини држава званични празници и дани недељног одмора у великој мери корелирају са неким од верских празника и дана одмора традиционалних или доминантних вероисповести које постоје у држави и изражавају државно културно наслеђе. Таква решења и праксе не смањују се дискриминационим према припадницима других вера, не само због тога што из објективних разлога није могуће званично признати све верске празнике и дане одмора различитих религија, већ и због тога што они у савремено доба све мање имају верски, а све више социјални карактер. Поштовање верских празника и дана одмора који нису званично признати не омогућава ослобађање од услова и законом условљених обавеза и дужности у различитим областима друштвеног живота. Национални судови и међународна тела надлежна а заштити људских права нису склони да ускраћивање празновања таквих верских празника и дана одмора квалификују као кршење слободе вероисповести у области радних односа, док су законодавство и пракса у погледу могућности изостајања у образовним институцијама либералнији.

Кључне речи: верски празници, дани одмора, слобода вероисповести, дискриминација

УВОД

Верска уверења прожимају различите поре људског живота и опредељују, или могу да одреде, различите видове испољавања људске личности. Будући да има огроман, уколико не и пресудан, утицај на поимање смисла постојања, а следствено томе, и на формирање система вредности и схватање карактера и циља људског друштва и места и улоге индивидуе у њему, вероисповест не сме да буде принудно наметнута или подвргнута

неразумним ограничењима која не би почивала на неопходности заштите друштва у целини и уважавања других. Отуда и не чуди да слобода вероисповести представља једну од основних људских слобода коју цивилизовани правни поредак јамчи и штити.

Ова слобода има две димензије: *forum internum* под којим се подразумева право појединца на индивидуална верска уверења и *forum externum* који обухвата спољне манифестације верских уверења. Међу ауторима који су писали о слободи вероисповести нема сагласности у погледу тога шта се може сматрати делом *forum internum-a*, односно докле се он простира и шта тачно спада у оквире његових граница. Са друге стране, спољно манифестовање, односно вршење слободе вероисповести има различите појавне облике и, баш као што је тешко разграничити *forum internum*, није могуће прецизно одредити све манифестације слободе вероисповести (Uitz, 2007, р. 30). Питање одређивања садржине *forum internum-a* и појавних облика спољног манифестовања, односно вршења слободе вероисповести од изузетног је значаја за сагледавање могућности, оправданости и домашаја државног задирања у слободу вероисповести, као и односа јавног поретка према њеном вршењу. У овом раду та питања биће сагледана на примеру верских празника и дана одмора.

СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ И ВЕРСКИ ПРАЗНИЦИ

У систематици људских права и слобода, слобода вероисповести спада у лична права и слободе. Будући да спада у лична права и слободе, заправо права и слободе испољавања личности (Николић, 1994, стр. 159), слобода вероисповести била је веома рано прокламована у уставноправним актима којима су гарантована људска права и слободе и, у том смислу, припада првој генерацији људских права и слобода.

Слобода вероисповести садржана је и у низу међународних докумената посвећених људским правима. У периоду од доношења Универзалне декларације о правима човека 1948. односно од почетка интернационализације људских права и слобода, до Повеље о основним правима ЕУ из Нице 2000, не само да је повећан број међународних аката који прокламују и штите слободу вероисповести, већ је ширен и садржај те слободе.

Чланом 18. Универзалне декларације предвиђено је да свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести, и да то право укључује слободу промену вере или убеђења, као и слободу да се јавно и приватно, самостално или у заједници са другима, манифестује вера путем учења, вршењем култа и обављањем обреда. Нешто потпунија формулација која обухвата помињање образовања, али не садржи изричито признање права на промену верских уверења, налази се у члану 18. Међународног пакта о грађанским и

политичким правима из 1966. године према коме *слобода мисли, савести и вероисповести сваког лица подразумева слободу исповедања и примања вере или убеђења по свом нахођењу, као и слободу да тиу веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно, иако и приватно, кроз култи, вршења верских и ритуалних обреда и веронауку.*

Према Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода кључни аспекти слободе мисли, савести и вероисповести или уверења су *слобода промене вере или уверења и слобода човека да, било сам, или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповедима, обичајима и обредом.* Повеља основних права ЕУ у члану 10. прописује да свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести. То право укључује слободу промене вере или уверења и слободу свакога да сам, или у заједници са другима, јавно или приватно испољава своју веру или уверење, службом, проповедањем, обредом и обичајима.

Имајући у виду изложене одредбе међународних аката којима је зајамчена слобода вероисповести, јасно се може закључити да срж слободе вероисповести чини молитва (култ), обред, проповед и верска поука. У теорији се међутим указује да није једноставно начинити дистинкцију између наведених елемената (Taylor, 2010, p. 278).

Користан преглед појавних облика слободе вероисповести садржи Декларација УН о уклањању свих облика нетолеранције и дискриминације заснованих на религији и уверењу из 1981. Према члану 6. Декларације, право на слободу вере обухвата, *inter alia*, следеће слободе које су обухваћене слободним манифестовањем вере: а) вероисповедање или окупљање повезано с вером или уверењем, као и изградња и одржавање места за остварење ових циљева, б) стварање и одржавање одговарајућих добротворних и хуманитарних организација, в) прављење, прибављање и употреба неопходног материјала који се користи за обреде и обичаје одређене вере или уверења, г) писање, објављивање и ширење релевантних публикација у овим областима, д) подучавање о вери или уверењу на местима подобним за ту сврху, ђ) прикупљање и примање добровољних финансијских и других прилога од појединаца и институција, е) обучавање, именовање, избор или одређивање наследним путем одговарајућих лидера у складу са захтевима и стандардима вере или уверења, ж) поштовање дана одмора и прослава празника и церемонија у складу са обичајима религија или уверења, з) стварање и одржавање веза с појединцима и заједницама по питањима вере и уверења на националном или међународном нивоу. Дакле, према Декларацији, слободно вршење слободе вероисповести обухвата и поштовање дана одмора и прослављање празника у складу са одређеном религијом.

Међународни извори људских права углавном су сагласни о томе да, како се то истиче у Европској конвенцији, слобода исповедања вере или

убеђења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других. Према томе, из текста те Конвенције јасно следи да слобода мисли, савести и вероисповести која не обухвата испољавање вере или уверења не може бити предмет државног мешања (Мурдок, 2008, стр. 24). Будући да поштовање дана одмора и празновање верских празника спада у слободу исповедања вере, јасно је да може бити подвргнуто ограничењима, нарочито имајући у виду да су дани одмора и празници питања која су регулисана и објективним правним поретком. У том смислу, даље сагледавање правног регулисања верских празника и ограничења којима може да буде подвргнуто поштовање дана одмора и празновање верских празника треба да буде подељено на питања односа између верских празника и врста дана одмора и празника који су званично признати у правном поретку, са једне, и могућности да се поштују верски празници који не спадају у домен званично признатих празника, са друге стране.

ВЕРСКИ ПРАЗНИЦИ И ВРСТЕ ДАНА ОДМОРА И ПРАЗНИКА ПРИЗНАТИХ ПРАВНИМ ПОРЕТКОМ

Правни поредак безмало свих држава у свету одређује државне и државно признате празнике и званично признаје одређене дане недељног одмора. Начин на који су државни празници и дани одмора уређени, категорије којима припадају, а следствено томе, и врста и обим заштите који уживају у објективном правном поретку су различити.

Државни и државно признати празници могу да изражавају културно и историјско наслеђе државе и, као саставни део јавног поретка, осим идентификације, могу да буду и у функцији друштвене интеграције. Заправо, гаранције празника сежу до суштине самог културног идентитета уставне државе (Häberle, 1987.). Неретко се међу државним и државно признатим празницима налазе и они који су саставни део верске традиције. Већина европских држава, као своје празнике, осим световних, одређује и оне који имају верско порекло и верски карактер. Тако, примера ради, у СР Немачкој у којој постоји заједничка надлежност савезне државе и федералних јединица у материји регулисања празника, осим 1. маја – Празника (Дана) рада, 3. октобра Дана немачког јединства и 1. јануара, који су световни празници признати на федералном нивоу, законодавством федерације и федералних јединица предвиђен је већи број празника који имају верско порекло и карактер, а који се сматрају јавним празницима, или тзв. заштићеним празницима. У њих, између осталог, спадају Велики петак, Васкршњи понедељак, Вазнесење Господње, Духовски понедељак, два дана Божића, (като-

лички) празник Тела Христовог (признат у покрајинама Баден-Виртенберг, Баварска, Хесен, Северна Рајна Вестфалија, Саксонија, итд), празник Сви свети (признат у Баден-Виртенбергу, Баварској, Северној Рајни Вестфалији, итд.), Света три краља/Богојављење (признат у Баден-Виртенбергу, Баварској и Саксонији-Анхалт), Дан покајања и молитве (од 1996. године признат само још у Саксонији), Празник реформације (признат у Бранденбургу, Предњој Померанији, Саксонији-Анхалту и Тирингији), итд. Слични празници су признати и у Аустрији Законом о јавним празницима. Осим Нове године, Празника рада и Националног дана (Дана државности – 26. октобра), у такве празнике спадају још и Света три краља/Богојављење, Васкршњи понедељак, Духовски понедељак, празник Тела Христовог, Велика Госпојина, Сви свети, два дана Божића, Велики петак (само за припаднике Старокатоличке, Методистичке, Лутеранске и Реформатске цркве), итд (Risak, 2010, p. 92,93). У Уједињеном Краљевству постоји разлика између празника насталих обичајним путем и тзв. банка(рских) празника установљених законом или краљевском прокламацијом када већина банака и установа не ради, али када не постоји аутоматско право на плаћено одсуствовање, нити на повећану зараду у случају рада, већ се та питања регулишу уговором о раду, при чему већина послодаваца омогућава оба вида бенефиција. Такође, у овој држави постоје и различити празници у појединим покрајинама. Било како било, и у Уједињеном Краљевству, осим световних, постоје и они празници који имају верско порекло или карактер. Такви су Васкрс, Велики петак и Васкршњи понедељак (осим у Шкотској), Божић и Св. Стефан, а у њих се, начелно посматрано, могу уврстити и дани заштитника покрајина – св. Андреје у Шкотској и св. Патрика у Северној Ирској.

Дани одмора који су званично признати као недељни одмор такође почивају на верској традицији већине становништва. Европска социјална повеља предвиђа у члану 2. ст.5. да уговорне стране преузимају обавезу да обезбеде период недељног одмора који ће, колико је то могуће, да се поклопи са даном који се традиционално или обичајно у одређеној земљи или регији сматра као дан одмора. Огроман број законодавстава усваја као недељни дан одмора онај који изражава верску традицију, у државама са хришћанском већином најчешће недељу, у муслиманским државама петак,¹ док је у Израелу то субота. Штавише, поједини уставни, као што је примера ради, Основни закон СР Немачке, изричито прописују да ће недеља бити заштићена законом као нерадни дан.

Већ и овај летимичан преглед подржава закључак да званични празници и дани недељног одмора у великој мери кореспондирају са неким од

¹ За разлику од хришћанства и јудаизма, ислам не садржи религиозну заповест у погледу дана одмора, тако да поједине муслиманске државе прате европски модел дана одмора.

верских празника и дана одмора традиционалних вероисповести које постоје у држави (Temperman, 2010, p. 231). Са друге стране, правно уређење званичних празника тангира питања слободе вероисповести и забране дискриминације. Будући да не постоји много дана који се могу празновати без штете по економију, усвајање поштеног и једнаког приступа није лишено проблема, нити је уређивање материје јавних празника и дана одмора једноставно, као у другим случајевима који се односе на једнакост и забрану дискриминације (Temperman, 2010, p. 231). У том смислу, у вези са одређивањем јавних (државних и државно признатих) празника и недељних дана одмора, пред правни поредак постављају се два повезана питања: да ли је признавање дана који изражавају верско наслеђе већине становништва за јавне празнике и званичне дане одмора дискриминаторно у односу на припаднике других вера и да ли врста и обим њихове заштите онемогућавају рад и активности које тим данима неприличе, чак и од стране лица која не припадају вероисповестима чије наслеђе ти дани одражавају?

У вези са питањем да ли је признавање дана који изражавају верско наслеђе већине становништва за јавне празнике и званичне дане одмора дискриминаторно у односу на припаднике других вера, најпре треба истаћи да право на поштовање дана одмора и прослава празника и церемонија у складу са обичајима религија или уверења не подразумева да је држава у обавези да све верске дане одмора и празнике различитих религија призна као званичне (Temperman, 2010, p. 231). Напросто, такав приступ не би ни био остварив, што је признато и у пракси УН (Krishnaswami, 1960, p. 35), баш као што остварив или жељен не би био ни приступ према коме ниједна религија не би била у повољнијем положају, односно који би био једнако неповољан према свима (Temperman, 2010, p. 232). У том смислу се и у релевантним научним радовима насталим у државама које признају за јавне празнике и званичне дане одмора дане који изражавају верско наслеђе већине становништва, јасно истиче да, код избора државних и државно признатих празника, држава не може и не мора да излази у сусрет свим жељама. Штавише, оријентација државног законодавства о празницима према одређеном верском наслеђу (у овом случају хришћанском), не значи повреду паритетног третмана на који је обавезана верски неутрална држава, јер таква неутралност не подразумева и секуларну аргументацију којом би се спровео раскид с прошлошћу, културним наслеђем и утемељењем понашања већине становништва у одређеном верском учењу (Campenhausen, de Wall, 2006, S. 330). У вези са овим питањем често се истиче и да јавни празници ретко имају за циљ омогућавање верских обреда (Taylor, 2010, p. 281). У том смислу, у пракси међународних органа надлежних за заштиту људских права, поводом односа између испољавања слободе вероисповести празновањем одговарајућих празника и забране дискриминације, најчешће се ис-

тиче да се „у већини земаља само верски празници већине становништва славе као јавни празници“.²

Национални уставни судови стоје на истом становишту. У једном случају Уставни суд Мађарске разматрао је притужбу лидера Јеврејске верске заједнице због тога што најважнији јеврејски празници нису законом признати као јавни празници у Мађарској, а што је, према њиховом становишту, представљало дискриминацију. Мађарски уставни суд је стао на становиште да законске одредбе о празницима не дискриминишу. Суд је резолуовао да највећи хришћански верски празници у савремено доба имају секуларни и генерално социјални карактер. Они су нерадни дани, по схватању Суда, не зато што имају религиозну садржину, већ због економских околности и због тога што одговарају захтевима друштва. Суд је сматрао да законско решење садржано у мађарском радном законодавству према коме запослени имају право да одсуствују са посла пет дана без сагласности послодавца, првенствено служи интересима оних који исповедају веру и представља ефективну гаранцију слободног испољавања вере.³

Нешто другачији приступ могуће је заузети у погледу признавање дана недељног одмора у верски плуралним друштвима. Наиме, у појединим радовима истиче се да, у условима верског плурализма у друштву, усвајање приступа према коме у оквиру периода од седам дана треба признати један дан за дан одмора, без његовог прецизирања, омогућава да се остваре различите склоности да се ради, односно не ради на одређене дане (Temperman, 2010, p. 235). Штавише, у случајевима када су недељни дани одмора правно одређени искључиво са верским мотивима, таква решења сматрана су од стране националних судова дискриминаторним. Такав је приступ био Врховног суда Канаде који је 1985. оборио Закон о дану Господњем због његове неусаглашености са Повељом о правима и слободама. Суд је сматрао да Закон којим се недељом забрањује обављање одређених активности које су иначе „дозвољене, моралне и нормалне„има призивак дискриминације Канађана који нису хришћани. Суд је до таквог закључка дошао будући да су „религиозне вредности укоренење у хришћанском моралу преведене у позитивно право које обавезује вернике и лица која не верују“. „Заштита једне религије и истовремени изостанак заштите других“, сматрао је Суд, „уводи различит утицај деструктиван по верску слободу друштва“, а „моћ да се, на верској основи, уведе универзално поштовање дана одмора који преферира једна религија, није у складу са очувањем и унапређењем мултикултурног наслеђа Канађана“, закључио је Суд.⁴

2 *X v. the United Kingdom, Application no. 8160/78 par.28*

3 *Decision no. 10/1993* – наведено према коментару (Paczolay, 2008. p. 129)

4 *R. v. Big M Drug Mart Ltd., [1985] 1 S.C.R. 295, Judgment of 25 April 1985*

Са правним уређивањем јавних празника, а нарочито дана недељног одмора повезано је питање да ли врста и обим њихове заштите онемогућавају рад и активности које тим данима неприличне, чак и од стране лица која не припадају вероисповестима чије наслеђе ти дани одражавају. Док је у случају јавних празника начелно могуће одговорити да управо њихов јавни карактер, уз разумљиве изузетке, онемогућава пословне и друге активности које нису спојиве са празничним карактером тих дана, дотле је у погледу дана недељног одмора питање нешто другачијег карактера, нарочито уколико се у виду има чињеница да се недељни одмор може остварити и данима који не изражавају одређено верско и културно наслеђе. У том смислу, треба истаћи да су у многим државама оспоравана законска решења тзв. „недељних закона“ (Sunday Laws) према којима су предвиђане и санкције за случај изостанка поштовања забране рада. У САД у којима су законодавством федералних јединица предвиђана таква решења, Врховни суд је оцењујући њихову уставност у спору који су покренули радници који су процесуирани због тога што су обављали комерцијалну активност (продају) у недељу, стао на становиште да се „недељним законом“ не нарушава забрана уставовљена религије предвиђена Првим амандманом на Устав САД, нити клаузула једнаке заштите садржана у 14. амандману на Устав САД. Суд је до таквог закључка дошао сматрајући да су недељни закони потпуно секуларни закони који важе једнако за људе свих вероисповести и само узгредно унапређују циљеве појединих религија и оптерећују праксе других. Такви закони, према схватању Врховног суда дизајнирани су у чисто секуларном циљу побољшања „здравља, безбедности, рекреације и општег благостања“ становника државе, тако да је „циљ и ефекат већине њих да се обезбеди једнообразан дан одмора за све грађане; чињеница да је овај дан недеља, дан од посебног значаја за доминантне хришћанске деноминације, не спречава државу у остваривању њених световних циљева.“⁵

Врсте активности које су дозвољене током дана недељног одмора и њихову усаглашеност са верским наслеђем које ти дани изражавају посебно је разматрала немачка државноправна наука и судска пракса. У тој држави у којој је недеља, као што је истакнуто, уставом предвиђена као дан који ће законом бити заштићен, начелно се сматра да тим даном треба обезбедити мировање од посла, али су се дозвољеним изузетком одувек сматрале одређене активности у области пољопривреде, производње, јавног саобраћаја, јавног снабдевања, делатности болница и апотека, пословања хотела, активности туристичких привредних субјеката, приватни послови по кући и дворишту, итд (Campenhausen, de Wall, 2006, S. 333). Законодавством федералних јединица забрањени су радови који су јавно приметни, делом чак само у тој мери у којој би могли да ометају мир или природу празника или уко-

5 McGowan v. Maryland, 366 U.S. 420 (1961)

лико су у супротности са природом недеље. То у пракси доводи до потешкоћа приликом тумачења, да ли се, на пример, нека делатност оцењује као рад и да ли нека делатност омета мир или природу дана одмора. Према законодавству и судској пракси, недељом нису допуштени иритирајући и гласни послови, учешће већих теретних возила у друмском саобраћају, делатност предузећа и установа које служе за организовање слободног времена становништва, уколико је реч о делатности која се по правилу обавља радним данима и која се урачунава у делатности стицања новца уобичајене за радне дане, као и делатности, односно манифестације које би могле да ометају богослужење (Campenhausen, de Wall, 2006, S. 333, 334). У савременим условима продужено је радно време објеката различитих активности и омогућена је њихова делатност и недељом (нпр. бензинске пумпе), али је Савезни уставни суд, поводом једне уставне жалбе којом се тврдило да ограничавање рада недељом које се односи на поједине продајне објекте, уз постојање одређених изузетака, нарушава право жалиоца на слободан избор занимања, стао на становиште да нема преовлађујућих разлога који говоре у прилог продужења радног времена продавница током недеље, иако законодавац у оквиру уставом нормираних правила о изузетним условима може да узима у обзир значајне промене у начину на који становништво проводи слободно време, у шта би могла да спада и повећана потреба за могућностима куповине.⁶

Врсте активности које су дозвољене током дана недељног одмора и, следствено томе, питање да ли о(не)могућавање рада и одређених активности које тим данима неприличне, чак и лицима која не припадају вероисповестима чије наслеђе такви дани одражавају, представља дискриминацију и нарушавање права, изазивале су приличне контроверзе у Израелу и, неретко су имале и свој судски епилог. Тако је Врховни суд Израела, поводом тужби лица која су била процесуирана због тога што су суботом отварао бензинске пумпе, сматрао да је законско решење о забрани рада пумпи неразумно, уколико се има у виду да та лица, објективно посматрано, нису радила, будући да на тај дан није било јавног превоза;⁷ одбио тужбе којима се тврдило да ће јеврејски верски службеници бити дискриминисани због ТВ програма који се емитује и суботом, јер неће моћи да раде као и верски службеници других вероисповести (!!)(Gavison, 2007, p. 386); поништио акт министра унутрашњих послова којим се одбија сагласност на подзаконски акт локалне јединице којим је било дозвољено отварање биоскопа суботом;⁸ ослободио лица која су била процесуирана због кршења забране емитовања филмова у

6 BVerfGE 111, 10

7 Cr. App. 217/68 Yizramex Ltd v. S.I., PD 22(2) 343, наведено према (Gavison, 2007, p. 385)

8 HCJ 347/84 The Municipality of Petach Tiqva v. Minister of Interior, PD 39 (1) 813 наведено према (Gavison, 2007, p. 386)

биоскопима суботом која је била предвиђена локалним подзаконским актом, сматрајући да таква забрана рефлектује неразумни баланс између верског сензибилитета и других интереса, као и да је „слобода од религије“ изван оквира надлежности локалне заједнице (према Gavison, 2007, р. 386, 387); и, напослетку, сматрао да одлука министра саобраћаја којом се суботом током часова молитве затвара за превоз пут који у Тел Авиву пролази и кроз четврти који насељавају породице ортодоксних Јевреја које су га користиле током молитве, а који, између осталог, повезује те четврти са болницом, може да буде на снази само уколико се пронађе одговарајући аранжман који би задовољио потребе секуларног становништва.⁹

ПОШТОВАЊЕ ВЕРСКИХ ПРАЗНИКА И ДАНА ОДМОРА КОЈИ НИСУ ЗВАНИЧНО ПРИЗНАТИ

Правни поредак који признаје и поштује слободу вероисповести неизоставно се сусреће са питањем на који начин обезбедити поштовање дана одмора и прославу празника у складу са обичајима религија или уверења са којима званично признати јавни празници и дани одмора не кореспондирају? То питање се заправо односи на врсту и обим заштите таквих празника који (врста и обим), по природи ствари, не морају бити истоветни у различитим сферама друштвеног живота.

У сагледавању овог питања најпре треба истаћи да се у релевантним радовима истиче да је помињање поштовања дана одмора и прослава празника и церемонија у складу са обичајима религија или уверења у Декларацији УН о уклањању свих облика нетолеранције и дискриминације заснованих на религији и уверењу из 1981. двосмислено будући да се може односити на церемонијалне акте, или, алтернативно, на шире видове поштовања као што су прославе верских фестивала, одређених обреда, итд (Taylor, 2010, р. 282). Разуме се да наведени различити видови поштовања и прослава не морају уживати исту врсту и обим заштите. Штавише, томе би се могло додати и да изложена одредба Декларације говори о једном аспекту слободе вероисповести у којем се она не сме дискриминаторно ограничавати, али који се превасходно односи на приватно поштовање дана одмора и прославу празника, а не нужно и на обавезу државе да створи услове за такво поштовање и прославу. Било како било, о поштовању верских празника и дана одмора који не спадају у домен званично признатих празника и дана одмора и недискриминаторном правном регулисању тих питања, може се говорити у два контекста – у контексту радноправних аранжмана и у контексту обавезе или очекивања да се верници укључе у одређене актив-

⁹ HCJ 5016/96 Horev v. Minister of Transportation PD 51(4) 1, наведено према (Gavison, 2007, р. 387)

ности које се од стране јавних институција, или у јавном домену, спроводе тим данима.

У вези са радноправним аранжманима којима би се избегла дискриминација верника у погледу слободе вероисповести која се остварује поштовањем верских празника и дана одмора, треба истаћи да се у теорији препоручљивим и реалистичним сматра систем заснован на минималној државној интервенцији у комбинацији са охрабривањем послодаваца да, колико је то могуће, изађу у сусрет индивидуалним преференцијама (Temperman, 2010, p. 235). Међутим, многа законодавства нису усвојила такав модел, нити су национални судови били спремни да ускраћивање празновања појединих верских празника и дана одмора, нарочито петка за муслиманске вернике и суботе за припаднике јудаизма и појединих хришћанских деноминација, квалификују као нарушавање слободе вероисповести. Уставни суд Шпаније је, примера ради, у случају једне жене која је постала припадник Адвентиста седмог дана и која је остала без посла када је, у складу са својим верским уверењима, одбила да ради суботом, иако је компанији у којој је радила предлагала различите начине да разреше настали проблем, дао за право послодавцу, не упуштајући се уопште у питање да ли послодавац треба да трага за разумним решењем које би запосленом омогућило да удовољи својим верским дужностима.¹⁰ Суд је искључиво стао на становиште да недеље у савремено доба имају секуларни карактер дана одмора у западним друштвима.¹¹

Ни међународна тела надлежна за заштиту људских права нису имала благонаклон став према тврдњама апликаната да ускраћивање празновања појединих верских празника и дана одмора представља кршење слободе вероисповести. Штавише, изричито су сматрали да се одбијање да се ради на одређени дан не може сматрати изражавањем верских уверења, чак и ако је одсуство с посла могло бити мотивисано таквим уверењима.¹²

Свакако најпознатији случај у вези са ускраћивањем празновања верских празника и дана одмора је случај из јуриспруденције Уставног суда Македоније који је свој епилог имао пред Европским судом за људска права.¹³ Тај случај је укључивао не само питање да ли је ускраћивањем празновања и одмора дошло до повреде слободе вероисповести, већ је наговестио и могућност да се отвори питање мешања у *forum internum*-ум. Реч је било о лицу које је на радном месту било познато као неко ко празнује хришћанске празнике. Лице је кажњено када се на послу није појавило на два муслиманска празника тврдећи да је променило вероисповест. Уставни суд Ма-

10 Према појединим коментарима, Суд је ограничено посматрао слободу савести и вероисповести (Тогџон, 2001, p. 752)

11 STC 19/1985

12 *X v. the United Kingdom, Application no. 8160/78* par. 14, par. 23

13 *Kosterski v. The Former Yugoslav Republic Macedonia, no. 55170/00*

кедоније је сматрао да слобода вероисповести тог лица није нарушена због тога што оно није успело да утврди и заснује објективне чињенице у прилог својих тврдњи и своје жалбе Суду. Поводом представке коју је то лице упутило у циљу заштите права предвиђених Европском конвенцијом, а којом је тврдило да је дошло до мешања државе у унутрашњу сферу уверења, Суд у Стразбуру је стао на становиште да „подносилац представке није поткрепио веродостојност своје тврдње да је муслиман и да је његово понашање које је супротно тој вери изазвало сумње у ту његову тврдњу, јер није било никаквих спољних знакова да он исповеда исламску веру нити да се придружује колективној муслиманској молитви.“ Суд је наставио да иако је „ужасавајућа представа о држави која суди о унутрашњим и личним уверењима својих грађана и мада та представа несрећно подсећа на озлоглашена прогањања у прошлости, Суд примећује да је ово случај у коме је подносилац представке тежио да ужива једно посебно право прописано (домаћим) законом, оним који предвиђа да муслимани могу да се одмарају одређеним данима. ... У контексту запошљавања, када се уговорима тачно предвиђају конкретне обавезе и права послодавца и запосленог, Суд не сматра да је неразумно то што послодавац може сматрати да је одсуство с посла без дозволе или очигледног оправдања дисциплинско питање. Када запослени настоји да се позове на одређени изузетак, није опресивно, нити је у суштинском сукобу са слободом савести то што се од њега тада захтева изванредан ниво поткрепљења тврдње коју износи, онда када се та тврдња односи на неку привилегију или на право које није доступно свима, нити је опресивно или у суштинском сукобу са слободом савести доношење негативног закључка онда када тог поткрепљења нема. ...“¹⁴ Занимљиво је уочити да је у описаном случају македонским законодавством био прихваћен недискриминаторни модел који омогућава да лица појединих вероисповести изостану са посла у одређене дане који нису званични празници.

У вези са обавезом или очекивањем да се верници укључе у одређене активности које не спадају у домен њихових радних обавеза, а које се од стране јавних институција, или у јавном домену, спроводе у дане празника или дане одмора вере којој припадају, треба истаћи да је најчешће реч о активностима државних (судских и управних) органа и образовних институција. Упоредно законодавство и пракса су у том погледу различити.

Учешће верника у активностима судова и управних органа на дане верских празника и дана одмора може да буде сагледано и у пракси се односи на питање поштовања одређених рокова у судским и управним поступцима, као и на питање учешћа верника на усменим расправама и рочиштима. У Аустрији је савезним процесним законодавством (Законом о општем управном поступку и Закоником о грађанском поступку) предвиђено да се у

14 *Kosterski v. The Former Yugoslav Republic Macedonia*, no. 55170/00, *cū*. 39

случају да рок истиче у недељу или на дан празника његово трајање продужава тако да истиче протеком наредног дана. Савезним Законом о суспензији ограничења на суботу и Велики петак прописано је да рокови не могу истећи на те дане, уколико је савезним законом предвиђено да не истичу у недељу или на дан јавног празника. У пракси се поставило питање да ли се такво решење односи и на верске празнике других религија, или је дискриминаторно, будући да је Велики петак законом признат за празник, али само за припаднике одређених деноминација, док је за већину становништва радни дан. Државни органи одбијају да прихвате продужетак рока у случају да он истиче на верске празнике других религија, чак и оних чије су цркве и верске заједнице званично признате, што у теоријским коментарима не наилази на одобравање, будући да се државно признање цркава или верских заједница којима се на тај начин додељује посебан правни статус, у ширем смислу, може односити и на признавање одређених празника и имајући у виду да би одредбе процесног законодавства о роковима биле објективно оправдане само уколико би све странке које су верници признатих цркава и верских заједница уживали право на суспензију ограничења на дане својих верских празника (Wieshaider, 2012, p. 85). За разлику од рокова, у Аустрији ствари стоје нешто другачије у погледу заказивања рочишта. Иако Законик о грађанском поступку предвиђа да се рочишта не могу заказивати у суботу, недељу и на дане јавних празника, што укључује и Велики петак, Законом о правилима поступка за судове прве и друге инстанце, прописано је да судија, када је то могуће, треба да поштује индивидуална верска опредељења приликом заказивања рочишта и усмених расправа (Wieshaider, 2012, p. 82,83). У СР Немачкој се Законом о управном поступку и Закоником о грађанском поступку прописују слична решења – уколико рок истиче у суботу, недељу или на дан празника његово трајање се продужава тако да истиче протеком наредног дана. За разлику од Аустрије, листа празника је у Немачкој донекле шири, јер се законодавством федералних јединица за заштићене празнике признају и одређени верски празници који у Аустрији нису признати (нпр. Јеврејска нова година). Због тога се у релевантним научним коментарима истиче да верска слобода и принцип пропорционалности могу да подразумевају обавезу поштовања и таквих празника и њиховог дејства на рокове у управном поступку.¹⁵ Слично као и у Аустрији, приликом заказивања судских рочишта и усмених расправа, верска припадност странке и верски празници треба да буду узети у обзир, тако да се у Немачкој сматра да се верска слобода састоји и од права индивидуе да се поштовање њених верских обичаја и заповеди не може спречити помањкањем државних обзира – примера ради да се лица јеврејске вероисповести позивају

15 P. Stelkens, H.J. Bonk, M.Sachs (ed.), *Vewaltungsverfahrensgesetz*, München, 2001, § 31.према (Wieshaider, 2012, p. 83)

на рочишта у суду на дан прославе Јеврејске нове године (Campenhausen, Wall, 2006, S. 59).

Решења садржана у упоредном законодавству у погледу могућности да деца изостају из школе на дане одређених верских празника религије којој припадају су нешто либералнија у односу на радно законодавство и учешће верника у активностима судова и управних органа које се спроводе тим данима. Просветно законодавство Аустрије предвиђа да се у погледу изостанака из школе могу узети у обзир субота за ученике из јеврејске заједнице и припаднике Адвентиста седмог дана, као и последњи дан Рамазанског бајрама за муслимане (Potz, 2008, p. 280). Слично је и у СР Немачкој где ученици муслиманске вероисповести могу изостати из школе за одређене исламске празнике (Robbers, 2001, p. 648). Питање могућности оправданог изостанка ученика из школе на дан(е) верских празника религије којој припадају, а који не кореспондирају за званично признатим празницима, изазивало је контроверзе у појединим федералним јединицама САД. Тако је, примера ради, у Индијани током школске 2004/2005. настао занимљив случај поводом одбијања школског дистрикта да ученику, припаднику Уједињене цркве Господње, оправда деветодневни изостанак из школе у дане празника те верске заједнице, будући да је дотадашња јавна политика у тој области дозвољавала изостанак за верске празнике у трајању од само једног дана. Када су се ученик и мајка обратили Одељењу за грађанска права у администрацији Индијане, Одељење је стало на становиште да постојање изузетака од оправданог изостанка у трајању од једног дана у другим случајевима сугерише да порицање сличног третмана, односно избегавање оправдања изостанка дужем од једног дана за верске празнике, чини кршење Уставом предвиђене клаузуле једнаке заштите. Дистрикт и ученик су након тога постигли поравнање, а Дистрикт је усвојио нову јавну политику у тој области према којој ће ученици имати оправдане изостанке за дане верских празника и биће им призната могућност да заврше своје школске обавезе. У појединим федералним јединицама, као што је то случај у Њу Џерзију, законом је признато право ученика на оправдане изостанке у случају прославе верских празника.¹⁶

16 То право се остварује на основу писаног оправдања родитеља или старатеља, а ученик који изостане због прославе верског празника не може да буде лишен могућности да добије, или учествује у добијању било које награде и мора му се дати прилика да ради тест, или приступи испиту који је пропустио. Занимљиво је да Закон садржи и решење према коме Државни одбор за образовање може да припреми листу различитих верских празника према којој ће бити обавезно оправдати изостанак ученика, али коју ће школски одбори моћи да допуне. За школску 2014/15 та листа садржи преко стотину празника различитих религија!!!! – New Jersey State Board of Education, The List of Religious Holidays Permitting Student Absence from School, June 4, 2014, доступно на <http://www.state.nj.us/education/>

*ПРАВНО РЕГУЛИРАЊЕ ПРАЗНОВАЊА ВЕРСКИХ ПРАЗНИКА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ*

Материја празника у Републици Србији уређена је Законом о државним и другим празницима.¹⁷ Већ из самог назива Закона јасно проистиче да се у Републици Србији, осим државних у које спадају Сретење-Дан државности, Нова година, Празник рада, Дан победе и Дан примирја у Првом светском рату, празнују и други празници. Закон „друге“ празнике делом изричито одређује као верске. Дакле, реч је о државно-правном признању верских празника. У те празнике, према чл. 2. Закона, спадају први дан Божића (7. јануар) и Васкршњи празници почев од Великог петка закључно са другим даном Васкрса. У дане државних и верских празника који се празнују у Републици Србији не раде државни и други органи, привредна друштва и други облици организовања за обављање делатности или услуга, осим на Дан победе који се празнује радно. Осим Дана победе, у Републици Србији празнују се и обележавају радно Свети Сава – Дан духовности, Видовдан – спомен на Косовску битку, Дан сећања на жртве холокауста, геноцида и других жртава фашизма у Другом светском рату и Дан сећања на српске жртве у Другом светском рату

Изложене одредбе Закона намећу питање да ли је прописивање празновања одређених православних верских празника доказ поистовећивања државе са православном вером и да ли је по свом карактеру дискриминаторно спрам припадника других вероисповести? Може се стати на становиште да законско уређивање празновања одређених верских празника не представља поистовећивање државе са одређеном вером, већ значи правно регулисање начина остваривања једног од суштинских сегмента слободе вероисповести које је свима омогућено на једнак начин. То што се празновање одређених православних верских празника одвија у читавој Републици, не значи наметање одређеног верског идентитета лицима која нису православне вероисповести, већ се може разумети и као законско изражавање и признање да већину запослених у држави чине припадници православне вероисповести, што је у складу и са упоредним моделима државног признавања празновања верских празника. Напросто, уместо да празновање (православних) верских празника које прославља већина становништва нормативно постави као индивидуално право и да нерегулисаним остави питање рада државних и других органа, привредних друштава и других облика организовања за обављање делатности или услуга током тих празника, законодавац се определио да њихово празновање одреди као нерадне дане у читавој држави, не дирајући у права запослених, припадника других вероисповести, да не раде у дане најзначајнијих празника своје вероисповести и омо-

17 „Службени гласник РС“, бр 43/2001, 101/2007 и 92/2011.

гућавајући на тај начи остваривање слободе вероисповести и верског идентитета свих грађана. Наиме, чл. 4. Закона прописано је да запослени имају право да не раде у дане одређених верских празника – православци на дан крсне славе, католици и припадници других хришћанских верских заједница на први дан Божића и у дане Ускршњих празника почев од Великог петка закључно са другим даном Ускрса, према њиховом календару, припадници исламске заједнице на први дан Рамазанског бајрама и први дан Курбанског бајрама, док припадници јеврејске заједнице на први дан Јом Кипура.

Ни одредбе члана 67. ст. 2 и 3. Закона о раду¹⁸ према којима се недељни одмор, по правилу, користи недељом, али које предвиђају да послодавац може да одреди други дан за коришћење недељног одмора, ако природа посла и организација рада то захтева, не могу се тумачити као поистовећивање државе са хришћанском вером, нити су по својој суштини дискриминаторне. Најпре због тога што нису строго когентне, односно што изражавају приступ према коме се у оквиру периода од седам дана признаје један дан за дан одмора, уз његово оријентационо навођење што, начелно посматрано, омогућава да се остваре и различите склоности да се ради, односно не ради на одређене дане. Изложене одредбе Закона о раду не могу се сматрати поистовећивањем државе са хришћанском вером, нити дискриминаторним и због тога што коришћење недељног одмора недељом није мотивисано верским, већ социјалним разлозима и што је усаглашено са одговарајућом упоредном и међународном праксом.

У вези са радноправним аранжманима поставља се питање да ли је, у оквиру изложених законских решења, могуће обезбедити прослављање верских празника и дана одмора који нису изричито наведени у законским одредбама, како вероисповести чији припадници имају право да изостану Законом опредељеним данима, тако и оних вероисповести које Закон уопште не спомиње? Начелно посматрано, постоје законске могућности да послодавци, нарочито у погледу дана наредног одмора, изађу у сусрет индивидуалним преференцијама и омогуће изостанак са посла, али треба истаћи да се ускраћивање празновања верских празника који нису наведени Законом о државним и другим празницима припадницима деноминација које су тим Законом изричито наведене, као и верских празника других деноминација, у правном поретку Републике Србије не би могло сматрати нарушавањем слободе вероисповести. Два су разлога за такво резонување. Најпре, као што је истакнуто, будући да не постоји много дана који се могу празновати без штете по економију, уређивање материје јавних празника и дана одмора није једноставно, као у другим случајевима који се односе на једнакост и забрану дискриминације, а домаћи законодавац је прилично широко поставио могућност празновања верских празника велике већине становништва која

¹⁸ „Сл. гласник РС“, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 и 75/2014

иначе припада хришћанској, муслиманској и јеврејској вери. Са друге стране, одредбе Устава о слободи вероисповести, као и у случају осталих Уставом зајамчених људских и мањинских права, тумаче се, према чл. 18. ст. 3. Устава, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење. Међународне институције које надзиру спровођење људских права, нарочито Европски суд за људска права, стоје на становишту да ускраћивање празновања појединих верских празника и дана одмора у радно-правној сфери не представља кршење слободе вероисповести.

У вези са учешћем верника у активностима јавних образовних институција које се спроводе у дане верских празника, треба најпре истаћи да су решења истоветна као и у области радних односа. Према школском календару који доноси министар просвете, ученици и запослени имају право да не похађају наставу, односно да не раде и то православци на дан крсне славе, католици и припадници других хришћанских верских заједница на први дан Божића и у дане Ускршњих празника почев од Великог петка закључно са другим даном Ускрса, према њиховом календару, припадници исламске заједнице на први дан Курбанског бајрама, док припадници јеврејске заједнице могу да изостану из школе, односно не раде на први дан Јом Кипура. У пракси се поставило питање да ли се може оправдано изостати и у друге дане, нарочито оне који се у оквиру појединих вероисповести сматрају за дане одмора. То је питање посебно изражено у вези са прославом суботе која се, примера ради код Адвентиста седмог дана, прославља од вечери до вечери. У том контексту, у појединим школама родитељи су захтевали да се њихова деца, припадници ове верске заједнице, ослободе наставе у петак по заласку Сунца, када и почиње прослава суботе. Начелно посматрано, такви захтеви нису утемељени будући да слобода вероисповести, као ни верска припадност и верско учење, не омогућавају ослобађање од Уставом и законом уставовљених обавеза и дужности у различитим областима друштвеног живота, али, са друге стране, такви захтеви нису ни сасвим без основа, нарочито уколико се у виду има чињеница да се тада може организовати самостално извођење верске наставе коју у оквиру школског система немају припадници свих регистрованих цркава и верских заједница. У том смислу, надлежни органи појединих школа излазили су у сусрет таквим захтевима, у оквиру законом предвиђених решења и сразмерно могућностима које за изостанке, надокнаде часова и похађање изборних предмета имају и други ученици.

Посебно питање у правном пореку Републике Србије је да ли је у активностима судова и управних органа обезбеђено поштовање верских дана одмора и празника који нису званично признати. Аналогно са анализом упоредноправних решења, ово питање може да буде сагледано кроз призму поштовања рокова у судским и управним поступцима и учешћа верника на

усменим расправама и рочиштима. Према Закону о општем управном поступку, ако последњи дан рока пада у недељу или на дан државног празника, или у неки други дан кад орган пред којим треба предузети радњу не ради, рок истиче првог наредног радног дана. Истоветно решење за судове у грађанским поступцима предвиђа Закон о парничном поступку. Судаћи према изложеним законским решењима, у правном поретку Републике Србије нема могућности да се трајање рока продужи у случају да последњи дан рока представља верски празник који није званично признат Законом о државним и другим празницима. Начелно је истоветно и у погледу заказивања рочишта које, према Закону о парничном поступку, заказује суд у складу са временским оквиром.

Верским празницима који нису званично признати ипак се може придати одређени значај посредством института повраћаја у пређашње стање који представља ванредно правно средство који служи за отклањање последица насталих пропуштањем рокова у управном и парничном поступку, као и приликом заказивања рочишта у парничном поступку. Према Закону о општем управном поступку и Закону о парничном поступку, странци која је из оправданих разлога пропустила да у року изврши неку радњу, а у парничном поступку и рочиште, и услед тога изгубила право на вршење те радње, дозволиће се, на њен предлог, повраћај у пређашње стање, што отвара могућност да се у оправдане разлоге пропуштања сврстају и верски празници. Такође, према Закону о парничном поступку, странка је дужна да на припремном рочишту предложи временски оквир одвијања парнице. Осим начелног предлога броја рочишта и времена у којем се они одвијају, временски оквир би могао да садржи и податке када странка није у могућности да се појави на рочишту, а и приликом заказивања рочишта суд може да узме у обзир и податке о спречености странке да одређеним данима присуствује рочишту.

ЗАКЉУЧАК

Поштовање дана одмора и прослава празника спадају у спољне манифестације испољавања верских уверења (*forum externum*) и могу бити подвргнути одређеним ограничењима која предвиђа објективни правни поредак. У већини држава званични празници и дани недељног одмора у великој мери кореспондирају са неким од верских празника и дана одмора традиционалних вероисповести које постоје у држави, али се таква решења не сматрају дискриминаторним према припадницима других вера, како због тога што из објективних разлога није могуће званично признати све верске празнике и дане одмора различитих религија, тако и због тога што јавни празници и дани одмора у савремено доба све мање имају верски, а све

више социјални карактер. Са друге стране, поштовање верских празника и дана одмора који не спадају у домен званично признатих може да изискује одређене радноправне аранжмане којима би се, у циљу избегавања дискриминације, послодавци охрабрили да изађу у сусрет индивидуалним преференцијама, али такав модел није широко прихваћен у упоредном праву, нити су национални судови и међународна тела надлежна а заштиту људских права склона да ускраћивање празновања верских празника и дана одмора који нису међу званично признатим квалификују као кршење слободе вероисповести. Штавише, и недискриминаторни модел према коме се законом уређује да лица, припадници појединих вероисповести, имају право да у одређене дане који нису званично признати као празници изостану са посла може у пракси да роди извесне тешкоће и отвори питање допуштеног мешања у *forum internum*, јер може да подразумева одређени ниво поткрепљености и веродостојности тврдњи лица која желе да уживају то право да заиста припадају одређеној вероисповести. Поштовање верских празника и дана одмора који нису званично признати не омогућава ослобађање од уставом и законом установљених обавеза и дужности у различитим областима друштвеног живота. То се, начелно посматрано, односи и на учешће верника у активностима судова и управних органа који у упоредном праву нису склонили да прихвате продужетак рокова за предузимање одређених радњи уколико они истичу на дане верских празника који нису званично признати, што теорија критикује, нарочито у случају празника државно признатих цркава и верских заједница. Са друге стране, у случају заказивања рочишта и усмених расправа, такви празници се у упоредном праву узимају у обзир, док су решења у погледу могућности да деца изостају из школе у дане верских празника који нису званично признати либералнија у односу на радно законодавство.

У Републици Србији Законом о државним и другим празницима предвиђено је поштовање одређених православних верских празника, али такво решење не представља појасећивање државе са том вероисповешћу, нити наметање одређеног верског идентитета лицима која нису православне вероисповести, јер нормативно изражава чињеницу да већину запослених у држави чине управо припадници те вероисповести, уз предвиђање права запослених, припадника других вероисповести, да не раде у дане најзначајнијих празника своје вероисповести. Штавише и решење садржано радном законодавству према коме се недељни одмор, по правилу, користи недељом нормативно изражава уставни приступ да у оквиру периода од седам дана постоји дан одмора, уз његово оријентационо навођење, што може да омогући и остваривање различитих склоности да се ради, односно не ради на одређене дане, али по себи не подразумева право припадника религија чији дан одмора није недеља да не раде у дане одмора своје вероисповести. По-

зитивноправна решења о праву ученика да изостану са наставе на дане верских празника и дана одмора вере којој припадају истоветна су решењима у радном законодавству, али су у пракси надлежни органи школа излазили у сусрет захтевима родитеља да деца изостану из школе у дане који нису званично признати, што би се могло и нормативно прецизирати, нарочито за припаднике регистрованих цркава и верских заједница. Решења о учешћу верника у активностима судова и органа управе на дане верских празника који нису званично признати истоветна су решењима из упоредног права.

Литература

- Campenhausen, A. V., de Wall, H. 2006, *Staatskirchenrecht*, München, Verlag C. H. Beck
- Gavison, R., 2007, Days of Worship and Days of Rest: A View from Israel, in Brugger, W, Karayanni, M. (ed.), *Religion in the Public Sphere, A Comparative Analysis of German, Israeli, American and International Law*, Berlin/Heidelberg/New York, Springer
- Häberle, P. 1987, *Feiertagsgarantien als kulturelle Identität des Verfassungsstaates*, Schriften zum Öffentlichen Recht 521, Berlin, Duncker & Humblot.
- Krishnaswami, A., 1960, *Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practices*, U. N. Doc. E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1
- Мурдок, Ц., 2008. *Слобода мисли, савесџи и вероисџовесџи*, Водич за џрмену члана 9 Евроџске конвенџије о џудским џравима, Београд, Савет Европе
- Николић, П. 1994, *Усџавно џраво*, Београд, Савремена администраџија
- Paczolay, P, 2008, The Hungarian Constitutional Court's Rulings on Freedom of Religion, in *Legal Aspects of Religious Freedom*, International Conference Legal Aspects of religious Freedom, Ljubljana, Office of the Government of the Republic of Slovenia for Religious Communities
- Potz, R. 2008, Religious Freedom and the Concept of Law and Religion in Austria in *Legal Aspects of Religious Freedom*, International Conference Legal Aspects of Religious Freedom, Ljubljana, Office of the Government of the Republic of Slovenia for Religious Communities
- Risak, M. E., 2010, *Labour Law in Austria*, Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International
- Robbers, G., 2001, Religious Freedom in Germany, *Brigham Young University Law Review*, 2/2001.p.643- 668
- Taylor, P, 2010, *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practice*, Cambridge, Cambridge University Press
- Temperman, J, 2010, *State-religion Relationships and Human Rights Law: Towards a Right to Religiously Neutral Governance*, Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers
- Torrón, J. M. 2001, Freedom of Religion in the Case Law of the Spanish Constitutional Court, *Brigham Young University Law Review*, 2/2001.p.713–754
- Uitz R, 2007, *Freedom of Religion in European Constitutional and International Case Law*, Strasbourg, Council of Europe
- Wieshaider, W., 2012, Religious Holidays and Procedural Law, in Раковић, А.. Ђурић, В. (ур.), *Право, вера, кулџура*, Зборник радова научног скупа Право и вера одржаног на Правном факултету и Православном богословском факултету у Београду 18–19. маја 2011, Београд, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Правни факултет Универзитета у Београду, Министарство вера и дијаспоре

Vladimir Djurić

Research Fellow

Institute of Comparative Law

Belgrade

djuric.vim@gmail.com

RELIGIOUS HOLIDAYS AND DAYS OF REST

Between state recognition and permitted limits of religious freedom

Summary

This paper deals with the issue of legal recognition of religious holidays and days of rest. Observance of days of rest and celebration of the holidays fall in the external manifestations of religious beliefs (forum externum) and may be subject to certain restrictions provided by the objective legal order. In most countries, official holidays and weekly day of rest largely correspond with some of the religious holidays and the day of rest observed by the traditional or dominant religion and they express state cultural heritage. Such solutions and practices are not considered discriminatory against members of other religions, not only because for the objective reasons all religious holidays and days of rest of different religions can not be officially recognized, but also because they have less religious and much more social character in the modern age. Observance of religious holidays and days of rest that are not officially recognized does not release from the obligations and responsibilities provided by the constitution and by the law in the various areas of social life. National courts and international bodies responsible for the protection of human rights are not prone to qualify the denial of celebrations of such religious holidays and days of rest as a violation of freedom of religion, especially in the labor area, while the laws and practices regarding the possibility of absence from school are more liberal.

Key words: *religious holidays, days of rest, freedom of religion, discrimination*